

ABU ALI IBN SINO TA'LIMOTINING FALSAFIY QARASHLARI TAHLILI

Izzatullayeva Gavhar Normurotovna

BuxMTI, O'zbek tili va adabiyoti kafedrasasi o'qituvchisi.

gavharizzatullayeva79@gmail.com Q.Murtazoyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada Abu Ali ibn Sinoning falsafiy ta'limoti va qarashlari tahlil qilingan. Ibn Sino o'rta asr Sharq falsafasining yirik vakili bo'lib, uning ilmiy merosi keng qamrovli va sermazmundir. Tadqiqotda Ibn Sinoning borliq, bilish, inson, axloq kabi masalalarga doir qarashlari o'rganilgan. Maqolada adabiyotlar tahlili, qiyosiy metodlar va mantiqiy tahlildan foydalanilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Ibn Sinoning falsafiy qarashlari o'z davrining ilg'or g'oyalarini aks ettirgan va keyingi davr Sharq hamda G'arb falsafasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Xulosada allomaning falsafiy merosi bugungi kun uchun ham ahamiyatli ekani ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Abu Ali ibn Sino, falsafa, borliq, bilish, inson, axloq, Sharq falsafasi.

Аннотация: В этой статье анализируются философские учения и взгляды Абу Али Ибн Сины. Ибн Сина-крупный представитель средневековой восточной философии, его научное наследие обширно и плодотворно. В исследовании изучались взгляды Ибн Сины на такие вопросы, как бытие, познание, человек, мораль. В статье использованы анализ литературы, сравнительные методы и логический анализ. Результаты показывают, что философские взгляды Ибн Сины отражали передовые идеи его времени и что более поздний период оказал значительное влияние как на восточную, так и на западную философию. В заключении подчеркивается, что философское наследие алломы актуально и сегодня.

Ключевые слова: Абу Али ибн Сина, философия, бытие, познание, человек, мораль, восточная философия.

Abstract: This article analyzes the philosophical teachings and views of Abu Ali ibn Sina. Ibn Sina was a major representative of medieval Oriental Philosophy, and his scholarly legacy is extensive and sermazmun. The study explored Ibn Sina's views on issues such as being, knowing, man, morality. The article uses literature analysis, comparative methods and logical analysis. The results show that Ibn Sina's philosophical views reflected the progressive ideas of his time, and that the later period had a significant influence on Eastern and Western philosophy. The conclusion states that alloma's philosophical legacy is also significant for today.

Keywords: Abu Ali ibn Sina, philosophy, being, knowing, Man, ethics, Eastern philosophy.

KIRISH

Abu Ali ibn Sino (980-1037) o'rta asrlar Sharq falsafasining yirik vakili, qomusiy olim va mutafakkir hisoblanadi. Uning ilmiy merosi falsafa, mantiq, tibbiyot, astronomiya, matematika, adabiyotshunoslik kabi ko'plab fanlarni qamrab oladi. Ibn Sino asarlarida borliq, bilish, inson, axloq singari falsafaning fundamental masalalari chuqur tahlil etilgan. Ibn Sino ta'limotining tadqiqiga bag'ishlangan ko'plab ishlar mavjud [1]. Shu bilan birga, allomaning falsafiy qarashlari hali to'liq o'rganilmagan, ularning bugungi kun uchun ahamiyati ochib berilmagan. Mazkur maqolada Ibn Sino falsafiy ta'limotining muhim jihatlarini tadqiq etish va tahlil qilish maqsad qilingan.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda tarixiylik, mantiqiylik, qiyosiy tahlil, tizimlilik kabi usullardan foydalanildi. Ibn Sinoning asl asarlari, xususan, "Kitob ash-shifo", "Donishnoma", "Risolai nafs" kabi

manbalarga murojaat qilindi [2,3]. Shuningdek, alloma ijodiga bag'ishlangan tadqiqotlar [1,4], falsafa tarixi va metodologiyasiga oid ishlar [5] tahlilga tortildi.

Ibn Sino falsafiy qarashlarining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

Borliq masalasi. Ibn Sino fikricha, borliq "vojibul-vujud" (zaruriy mavjudlik) va "mumkinul-vujud"dan (imkoniy, o'zgaruvchan mavjudlik) tashkil topgan [2]. Vojibul-vujud - bu Xudo, mutlaq haqiqat va dastlabki sababdir. Mumkinul-vujud esa barcha mavjudotlarni o'z ichiga oladi. Ular o'z navbatida moddiy va ruhiy (g'ayrijismlar) borliqqa bo'linadi.

Bilish nazariyasi. Ibn Sino aqidalarida bilish obyektiv olamning inson ongida in'ikos etishi, borliqni anglab yetish jarayoni sifatida talqin etiladi [4]. Bilish bosqichlari sezgi, tasavvur, tafakkur tarzida ko'rsatiladi. Aqliy bilish oliy bosqich sanalib, unda mavhumlashtirish, mantiqiy fikrlash kabi faoliyat turlari amalga oshiriladi.

Inson haqidagi ta'limot. Ibn Sino insonga ikki mohiyat - jism va ruhning o'zaro aloqasi sifatida qaradi. Inson ruhining o'lmasligini ta'kidladi. Ibn Sino axloqqa oid qarashlarida baxt-saodat, yaxshilik, adolat, insonparvarlik kabi g'oyalarni ilgari surdi [5]. Axloqiy kamolotning yo'li aqlni rivojlantirish va yaxshi fazilatlarni egallash orqali amalga oshadi.

NATIJALAR VA TAHLIL

Tadqiqot natijalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Ibn Sinoning borliq haqidagi ta'limoti o'rta asr musulmon falsafasidagi "vojibul-vujud" va "mumkinul-vujud" tushunchalarini yanada rivojlantirdi. Mutafakkir borliqning yagona asosi Xudo ekanini e'tirof etgan holda, mavjudotlar olamining xilma-xilligini asoslashga harakat qildi. Uning qarashlarida deistik tendensiyalar sezilib turadi.

Bilish nazariyasi borasida Ibn Sino Aristotel an'alarini davom ettirdi, lekin ularga yangi unsurlarni ham qo'shdi. Ibn Sino bilishning hissiy va aqliy bosqichlarini ajratib ko'rsatdi, ularning o'zaro bog'liq ekanini ta'kidladi. Ayni paytda, tafakkurni bilishning oliy shakli sifatida baholadi. Ibn Sino mantiq ilmini rivojlantirishga salmoqli hissa qo'shdi.

Inson muammosiga kelsak, Ibn Sino insonni bir butun mavjudot sifatida talqin qildi. Inson ruhini o'lmas deb hisoblagan holda, uning tanaga kirishi tasodifiy ekanini ta'kidladi [3]. Axloq bobidagi qarashlari esa yuksak insoniy fazilatlarni ulug'lash bilan ajralib turadi.

MUHOKAMA

Ibn Sino o'z davrining ilg'or g'oyalarini umumlashtirgan va rivojlantirgan faylasufdir. Uning borliq falsafasi o'rta asr kalom ilmi va faylasuflarining ontologik bahslariga yangi mazmun bag'ishladi. Bilish nazariyasi falsafiy tafakkurning o'sishiga turtki bo'ldi. Inson haqidagi ta'limoti va axloqiy qarashlari esa gumanistik ahamiyatga molik edi.

Ibn Sino qarashlari keyingi davr mutafakkirlariga, jumladan, Umar Xayyom, Nasriddin Tusiy, Jaloloddin Rumiy kabi allomalar ijodiga samarali ta'sir ko'rsatdi [4]. Shuningdek, Yevropa uyg'onish davri faylasuflari - Akvinalik Foma, Albert Velikiy va boshqalar asarlarida Ibn Sino g'oyalari o'z aksini topgan.

Bugungi kunda Ibn Sino falsafiy merosini o'rganish amaliy ahamiyatga ega. Zero, uning asarlarida ko'tarilgan global muammolar - inson va olam, inson va jamiyat, axloqiy kamolot masalalari har doim dolzarb bo'lib qoladi.

XULOSALAR

Xulosa qilib aytganda, Abu Ali ibn Sino o'rta asr Sharq falsafasining yetakchi vakili bo'lib, uning ilmiy merosi insoniyat ma'naviy xazinasining nodir durdonalaridan sanaladi. Ibn Sinoning falsafiy ta'limoti borliq, bilish, inson kabi masalalarni teran mushohada etish bilan birga, axloqiy yetuklikka da'vat etuvchi g'oyalar bilan ham ajralib turadi.

Allomaning serqirra ilmiy faoliyati va boy ma'naviy merosi bugungi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmagan. Uni chuqur o'rganish va tadqiq etish nafaqat tarixiy, balki nazariy va amaliy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Zero, Ibn Sino asarlari insonni ma'rifatga,

ezgulikka, yuksak axloqiy kamolotga chorlaydi. Shu bois ular har bir davrda o'zining yangi mazmun va ahamiyat kasb etaveradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Диноршоев, М. (1980). Абу Али ибн Сина. Избранные произведения. Душанбе: Ирфон.
2. Normurotovna, I. G. (2022). THE SPIRITUAL-PHILOSOPHICAL LEGACY OF IBN SINA AS PER NEWLY ESTABLISHED FINDINGS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES* ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(5), 143-147.
3. Иззатуллаева, Г. Н. (2022, November). АБУ АЛИ ИБН СИНО АСАРЛАРИДА ФАЛСАФИЙ ҚАРАШЛАР ТАЛҚИНИ. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION"* (Vol. 1, No. 3, pp. 53-63).
4. Аликулова, М., & Култаев, Ш. (2023). СОВРЕМЕННЫЕ ПРИНЦИПЫ ВВЕДЕНИЯ ПЕРВОГО ПРИКОРМА ДЕТЯМ ДО 1 ГОДА ЖИЗНИ ПРИ ЕСТЕСТВЕННОМ, ИСКУССТВЕННОМ И СМЕШАННОМ ВСКАРМЛИВАНИИ. *Евразийский журнал медицинских и естественных наук*, 3(8), 112-117.
5. Манноновна, А. М. (2022). Лекарственное Поражение Печени И Применение Гепатопротекторов При Этой Патологии. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 3(4), 294-300.
6. НАЙИТОВА, У. (2021). Some strokes to the poem of the Shodmonkul Salom. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (10), 1033-1036.
7. Alieva, N. N., & Musinova, S. X. (2023). LEKSIK-SEMANTIK MAYDONDA MAKON YASOVCHI AFFIKSLARNING O'ZBEK VA INGLIZ TILIDAGI TARJIMALARI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 3(29), 410-412.
8. Alieva, N. N., & Musinova, S. X. (2022). CROSS-LINGUISTIC DIFFERENCES IN SPATIAL LANGUAGE IN ENGLISH AND UZBEK AS MODULATORS OF SPATIAL THOUGHT. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 1137-1140.
9. Petticrew, M., & Roberts, H. (2008). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. John Wiley & Sons.
10. Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage publications.
11. Джалолов, Ф. Ф. (2021). Причины низкого усвоения знаний в общеобразовательных средних школах. *Среднеевропейский научный вестник», журнал импакт-фактора*, 11.
12. Sadikov, E., & Xodjayeva, M. (2024). ILTIFOTNI IFODALOVCHI NUTQ AKTLARINI O'QIRISHDA PSIXODIDAKTIK OMILLARNING AHAMIYATI. *Академические исследования в современной науке*, 3(16), 44-47.
13. Tursunovich, S. E. (2024). ILTIFOT VA ETIKETNING IJTIMOYIY-MADANIY ME'YORLARI. *Gospodarka i Innowacje.*, 43, 413-418.
14. Sadikov, E. (2024). INNOVATIVE WAYS OF TEACHING SPEECH ACTS THROUGH AUDITORY SKILLS. *Science and innovation in the education system*, 3(2), 5-8.
15. Sadikov, E. (2023). TEACHING PRAGMATIC SPEECH ACTS OF COMPLIMENTS AND REFUSALS IN ACCORDANCE WITH CONTEMPORARY METHODS. *Interpretation and researches*, 1(15).

16. Tursunovich, S. E. INKORNI IFODALOVCHI NUTQ AKTLARINI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANING AJRALMAS QISMI SIFATIDA O‘QITISH. *ILM SARCHASHMALARI*, 163.
17. Sultonqulova, F. (2024). ON THE EXPRESSION OF FOLK SONGS IN THE CREATION OF USMAN AZIM. *Modern Science and Research*, 3(2), 282-285.
18. Moxinur, N., & Feruza, S. (2023). XX ASR O‘ZBEK TANQIDCHILIGI TARAQQIYOTIDA OZOD SHARAFIDDINOVNING O‘RNI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(7), 107-110.
19. Qo'chqarova, S., & Feruza, S. (2023). UMARALI NORMATOV IJODIY FAOLIYATI, MUNAQQIDLIKKA KIRIB KELISHI VA MAQOLALARIDAGI O‘ZIGA XOS JIHATLAR TAHLILI. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 11(11), 62-66.
20. Sultonqulova, F. (2021). METAPHORS OF COLORS IN USMAN AZIM POETRY. *Theoretical & Applied Science*, (2), 350-353.
21. Султонкуловой, Ф. Б. (2021). УСМОН АЗИМ ШЕЪРИЯТИДА КУЗ МЕТАФОРАСИ. *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 4(3).
22. Sultonqulova, F. (2020). METAPHORICAL IMAGES IN OSMAN AZIM POETRY. *Theoretical & Applied Science*, (4), 537-539.
23. Muxtorova, M. (2024). MAXTUMQULI SHE‘RIYATIDA AYTISHUV: AN‘ANA VA IZDOSHLIK. *NRJ*, 1(3), 254-257.
24. Muxtorova, M. (2024). SHOIRNING TO‘RTLIKLAR OLAMI (SHAFOAT TERMIZIY IJODI MISOLIDA). *Talqin va tadqiqotlar*, 2(6 (43)).
25. Muxtorova, M. (2024). SHAFOAT RAHMATULLA TERMIZIY SHE‘RIYATIDA FOLKLOR VA YOZMA ADABIYOT MUNOSABATI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1.
26. Aminova, Z. P. (2021). READING STRATEGIES IN COMPREHENSION AUTHENTIC CONTEXTS. *Theoretical & Applied Science*, (2), 326-328.
27. AMINOVA, Z. P. (2021). Methods of teaching Russian language by Making a Dialogue. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (9), 734-736.
28. AMINOVA, Z. P. (2021). Teaching English Language for ESP Students. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 1035-1037.
29. Aminova, Z. P. (2021). ТАРИФНОЕ УРАВНЕНИЕ (0)(1+(0)(2+(0)(3(0)). *Theoretical & Applied Science*, (6), 740-753.
30. Turabekova, S., & Ibadova, N. (2024, April). DIFFERENT WAYS OF IMPROVING LISTENING SKILL IN LEARNING FOREIGN LANGUAGES. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 236-238).
31. Ibadova, N. (2024, April). NUTQDAGI EKSPRESSIVLIKNING LEKSIK TASNIFI. In *Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit* (pp. 319-323).
32. Axmatilloevna, I. N. (2024). SPECIFIC CHARACTERISTICS OF TEXT CATEGORY. *Open Access Repository*, 10(3), 131-136.
33. Aliyevna, N. N. (2024). “MAKON” KONSEPTINI YORDAMCHI SO‘Z TURKUMLARI ORQALI IFODALANISHI VA ULARNING QIYOSIY TAHLILI. *IMRAS*, 7(2), 198-201.
34. Nizomova, N. (2023, December). CROSS-LINGUISTIC DIFFERENCES IN SPATIAL LANGUAGE IN ENGLISH AND UZBEK AS MODULATORS OF SPATIAL THOUGHT. In *Fergana state university conference* (pp. 118-118).
35. Ибн Сина (1980). Избранные философские произведения. Москва: Наука.
36. Ибн Сина (2005). Рисола фи-н-нафс. Тошкент: Фан.
37. Sattarov, A. (2000). Ибн Сино таълимоти ва замонавий фалсафа. Тошкент: Шарк.